

2. РУСИЯ И ЕНЕРГИЙНА ЕВРАЗИЯ. НИНА ДЮЛГЕРОВА

Нина Дюлгерова,

професор по международни отношения, доктор по история,

доктор на икономическите науки във ВСУ “Черноризец Храбър”

РУСИЯ И ЕНЕРГИЙНА ЕВРАЗИЯ

[Dyulgerova Nina Quo vadis Russia 2012.pdf](#)

През 21 век динамичната промяна в глобалния свят поставя нови предизвикателства пред човечеството, а също така все повече отдалечава в миналото устойчивите модели на политическо, икономическо и културно развитие на обществата. Бързото развитие на високите технологии, световното противоборство срещу тероризма, икономическата криза, както и засилващите се потребности от енергия формулират новите очертания в регионалните и глобалните конюнктурни конфигурации и стратегическите цели. Независимо от увеличаващата се мощ на транснационалните корпорации, политическите елити на традиционните играчи в международните отношения – държавите, продължават да влияят в по-голяма или по-малка степен върху процесите в света.

От съществено значение в този глобален формат е ситуирането на Русия, която през последните две десетилетия претърпя сериозни метаморфози. Тя премина десетилетието на разрухата, последвано от годините на постепенно възстановяване на политическата консолидация и икономическата просперитет, гарантирани от най-въздействащия външнополитически инструмент – енергетиката. Богатите на нефт и газ руски територии се превръщат в тази магическа пръчка, която не само възстановява позициите на Русия в глобалното пространство, но и се превръща в най-силния фактор за възстановяване на нейното влияние в постсъветското пространство.

През последните години, когато залежите на стратегическите енергийни суровини формират геополитическото реструктуриране на държавите от Средна Азия и Кавказ в регионалните процеси, взаимоотношенията между Русия и бившите съветски републики са филтърът за бъдещото развитие на този стратегически район.

Тяхното изследване определя основните акценти на настоящата статия.

* * *

Евразийското пространство се оказва буферната зона, концентрираща в себе си както слабостта, но и непредсказуемостта на нейните елементи, така и енергията и активните стратегии на силните държави. Нефтените и газовите местонаходища и транспортните коридори очертават новата стратификация в геополитическия пъзел на новия свят.

Географският фактор в този аспект е от съществено значение и важен елемент от плановете за стратегическо надмощие. Ново съдържание и смисъл получава понятието „Евразия“, непосредствено свързано с най-голямата след Руската Федерация държава в постсъветското пространство – Казахстан. Енергийните проблеми на съвременния свят преминават през геополитическите проекции, обвързващи азиатския и европейския континент в неразривна връзка, която преминава през каспийския нефт и газ, централноазиатските местонаходища и техните транспортни коридори.

Без да се отрича историософското съдържание на термина „Евразия“, стратегическите акценти на днешния ден променят неговите географски параметри. В миналото остава традиционното схващане на Евразия като символ на руската държавност и политика, медиатор между Азия и Европа, включващ Средна Азия и Кавказ. Драматичните промени, съпътстващите разпадането на Съветската империя, както и противоборството за енергийни ресурси и транспортни коридори очертават новите граници на термина Евразия – Централна (Средна) Азия, Кавказ, Балканите. Непрекъсващата тенденция към разширяване на Европейския съюз, очертаващ Черно море като европейска зона, и към увеличаване броя на натовските държави, също така предопределя обвързването на тези три стратегически зони в понятието Евразия.

Тази теза е и в контекста на идеята на немския социолог Улрих Бек, според която процесите в света са толкова динамични, че вече се очертава наслагване на азиатски и европейски проблеми. Континентите с обществата и техните процеси се преливат и взаимодействат. Разместването на земните пластове, което води до непрекъснати природни катаклизми и катастрофи, е своеобразно доказателство за очертаващия се факт, че континентите с техните общества (Азия и Европа, Америка и Африка) се наслаждат един върху друг [\[1\]](#).

Много рано този факт бе правилно разбран от президента на Казахстан Нурсултан Назарбаев, който още през 1994 г. пред студенти в МГУ „М. В. Ломоносов“ развива концепцията за „Евразийския съюз“. Няколко години по-късно тази теза е разширена и доразвита в неговата книга „Евразийски Союз: идеи, практика, перспективи. 1994–1997 гг.“ [\[2\]](#). Няколко са основните моменти във формулираната от президента на Казахстан теза. Те очертават геополитическото значение на държавата в новото глобално преразпределение. Освен това тя изпълва с ново съдържание славяно-тюркския алианс, който преминава през империята на Чингисхан, Златната Орда и Московското царство, Романова Русия и Съветския съюз. В началото на 21 век евразийството се превръща в съдържателна, изпълнена с конкретен смисъл, стратегия, в геополитическа платформа, както и в идея с висока практическа стойност .

Неслучайно в края на 20 и началото на 21 век Казахстан постигна много в реализацията на евразийската идея в политически, икономически и военен план. Казахстанският президент е един от активните радетели на конкретната интеграция на постсъветското пространство, чрез която всяка от държавите запазва своята суверенитет, но всяка една от тях се превръща във важен сегмент от изграждането на евразийската зона в един мобилен и ефективен субект в очертаващото се глобално и регионално противопоставяне в сферата на енергетиката и сигурността. Създаването на „Митническият съюз и на Евразийското икономическо общество (ЕврАзЭС)“ [\[3\]](#), както и Организацията на Договора за колективна сигурност (ОДКБ), са реално съществуващи, наднационални структури, елементи от новата конструкция на очертаващия се Евразийски съюз.

Логично е, че президентът Назарбаев, когато говори за интеграцията в евразийското пространство, поставя основен акцент върху нейния икономически аспект. Още повече че през последните години икономиката в евразийското пространство има своите конкретни измерения, в които Казахстан играе ключова роля. В политически аспект Астана действа координирано и в тясно сътрудничество с Москва. Това са както енергийните местонаходища, така и актуалните за съвременния свят (най-вече за Европа) транспортни коридори. В тази сфера на активна икономическа, политическа и дипломатическа активност от съществено значение е действащата и сега енергийна транспортна система през територията на Руската Федерация и различните енергийни проекти, които очертават диверсификационните проекции към Европа и Азия. Във всяка една от тях в една или друга степен участва Казахстан, което подчертава за пореден път нейното ключово геополитическо място. Това дава много добра възможност за мобилност и отстояване на националните интереси, която президентът Назарбаев не само не пренебрегва, но и много добре

осъществява. Доказателство за това е балансираната политика, която Астана води както по отношение на Москва, така и по отношение на Брюксел и Вашингтон в сферата на енергийната и икономическа политика.

* * *

Превръщането на евразийството от руска обществено-политическа идея в казахстанска активна и действаща външнополитическа доктрина е в унисон с активните процеси, които протичат в дихотомията Европа–Евразия. Последното десетилетие оформя сложните и динамични конфигурации, които определят участниците в енергийната геополитика. Както Европа, така и Евразия е конгломерат от съюзи, които формират многообразието в контактите, политиките и стратегиите на всяка държава в тях. На европейския континент основните международни организации с нарастващи амбиции за глобална роля са Европейският съюз, НАТО и Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа. В индивидуален и комплексен план всеки един от тези субекти се сблъсква с предизвикателства, които преминават през широкия спектър от кавказките неизвестни, през засилващата се руска енергийна мощ до косовската независимост, очертаваща динамичните промени в международноправните параметри на политическата конюнктура. Независимо от различните цели и архитектура на действие ЕС, Североатлантическият алианс и ОССЕ на срещите на върха, проведени през последните месеци на 2010 г., залагат в своите заключителни документи термина „енергийна сигурност“.

За пореден път енергийната сигурност, превърнала се в елемент от бъдещата стратегическа визия на всеки един от тези международни субекти, очертава бъдещата визия на глобалното и регионално противопоставяне. Засилващата се зависимост от стратегическите суровини на енергийна Евразия и необходимостта от нови, ефективни и неподвластни на руския енергиен монополизъм транспортни коридори, диктува новите правила на поведение и новите механизми. Геоенергетиката и геоикономиката определят акцентите и субектите.

В новата/стара конфигурация от последното десетилетие ЕС–НАТО–САЩ–Русия все по-ясно и отчетливо се открояват дисхармонията, конфронтацията и засилващите се позиции на Москва, но и отслабващата роля на Вашингтон. Политиката за/против Русия преминава през призмата на геоенергийната зависимост и на войнствената риторика. Поредно доказателство са резултатите от срещата на върха на държавите членки на НАТО в Чикаго през май 2012 г. На нея отново се потвърди политическото решение за утвърждаване на териториалната цялост на Грузия, включваща Южна Осетия и Абхазия. Европейската реакция не закъсня, в началото на юни 2012 г. [\[4\]](#). Международни експерти в областта на международното право съобщават на информационна сесия в Женева, предхождаща 20-та среща от дискусиите за осигуряване на сигурността и стабилността в Кавказ, че е неправомерно използването на термина „окупирана територия“ за Абхазия и Южна Осетия [\[5\]](#).

Енергийната зависимост определя и акцентите на сигурността в геополитически план. Нещо повече, тя очертава и стратегическите зони на сигурност, които са концентрирани в Черноморско-Каспийския ареал. Тясната връзка между местонаходищата на нефт и газ в Каспийския регион и тяхното транспортиране към европейския континент засилва значението на Кавказкия регион, чиято сигурност и интегритет са главно условие за диверсификацията на доставките на нефт и газ за Европа.

До началото на 2010 г. енергийният евразийски вектор имаше предсказуеми геоенергийни очертания и схеми. Засилващата се обвързаност на централноазиатските източници на стратегически суровини с кавказките и балканските транспортни проекти обясняват промяната в съдържателната характеристика на термина „Евразия“. Статичният елемент в този термин, очертаващ структурата на енергийното настоящо и бъдещо захранване на Европа, е Русия. Динамичният вектор, който постоянно сменя своите елементи, очертава контурите на евразийската енергийна ос. Тя си има своите региони със съответния енергиен (политически) център – Казахстан в Централна Азия, Азербайджан в Кавказ, както и Балканите, с променлива алтернатива между България и Турция.

През следващото десетилетие на 21 век обаче тези контури ще претърпят съществени изменения, които ще са подчинени на актуалните тенденции, чието начало е заложено през последните години. Тогава центърът на глобалното противоборство се очертава в евразийския регион, но в много по-широки граници – Кавказ, Централна Азия, Китай, Персийския залив, Близкия изток. В тази сфера на сблъсък енергетиката и сигурността вървят ръка за ръка и те ще очертават дневния ред на света. В тези географски параметри конфигурацията ще се определя вече не толкова от държавите производителки, колкото от страните, концентрирали на своя територия голям брой транзитни суровинни коридори. В настоящия момент такава държава е Турция, която осъзнава много добре това преимущество и залага на него.

Енергийната политика на Русия е в пряка зависимост от конкуренцията с Турция в

Черноморско-Каспийския регион, независимо от тяхното стратегическо сътрудничество, както и от засилващия своите позиции на азиатския континент и в глобалното пространство Китай. Неслучайно посоката на Москва е към активна енергийна диверсификация към Европа и Черноморско-Каспийска Евразия, където тя е глобална и регионална сила. Газопроводът „Южен поток“ е представителната визия на Кремъл в неговата европейска енергийна политика. Тръбопроводите изискват сигурност и стабилност на транзитиране. „Южен поток“ е неоспоримият аргумент, с който Русия се стреми много усилено да доказва и ще го осъществява последователно и стратегически обосновано. „Южен поток“ е тази тръбопреносна система, която за пореден път ще обвърже ЕС с Русия. Още повече, че другият европейско-руски газопровод „Северен поток“ е в завършителен етап, а една от тръбите вече транзитира газ към Германия и Западна Европа. Това вече е сериозен аргумент, че Русия е този незаменим международноправен субект в сферата на газопреносните мрежи, който може да бъде сигурен енергиен източник за Европа. Това означава и политически сигурен партньор.

Руската визия за енергийната диверсификация на Европа обаче влиза в противоречие с трите приоритетни направления в енергийната политика на Европейския съюз, които са ориентирани към сигурност на енергоснабдяването при намалена зависимост от външни доставки; към конкурентоспособност на енергетиката, което е фактор за устойчив икономически растеж и към ограничаване на негативните изменения върху климата и околната среда^[6].

В изпълнението на тази амбициозна и мащабна енергийна програма Брюксел се сблъсква с непреодолими препятствия, които произтичат най-вече от активната и до голяма степен независима политика на водещите държави в ЕС като Германия, Франция, Италия. Лидерите на тези държави влизат в динамични дипломатически и политически конфигурации, ориентирани към защита на енергийните монополисти в съответните страни, чиито интереси са в унисон с енергийната стратегия на Русия. Доказателства за това са газовите диверсификации „Северен поток“ и „Южен поток“. Двустранните договори между руския „Газпром“ и газовата компания на съответната държава, участващата в транзита на газ, са в разрез с „третия енергиен пакет“ на ЕС, изискващ разделяне на производителите и доставчиците от операторите на преносни системи. Този проблем продължава да бъде актуален независимо от огромното количество документи, приети от различни институции на ЕС в Брюксел.

Евразийският сегмент от дихотомията Европа–Евразия също преминава през многобройни модификации през последните години. В кавказкия евразийски сектор Азербайджан усилва своите позиции в газовата сфера чрез умелото лавиране на президента Илхам Алиев между Русия и САЩ. „Газпром“ изкупува азербайджанския газ, но Баку обещава да напълни тръбата на „Набуко“, чиято европейско-американска насоченост е обществена тайна. В средноазиатски план Туркменистан също дава заявка за независима енергийна политика, която все още остава в рамките на политическите декларации. Алтернативите за Туркменистан са в две посоки – на запад към Европа и на югоизток. Опитите му да реши на двустранна основа с Азербайджан запълването на газопровода „Набуко“ с туркменистанска газ, засега са неуспешни. Все още правният казус на Каспийско море продължава да бъде препъни камъка за осъществяването на „Набуко“. Шансовете тази тръба да се запълни с ирански газ са още по-малки. Тези все още непреодолими препятствия не са пречка за активна техническа и проектна дейност на фирмите, ангажирани със строителството на газопровода „Набуко“. Няма значение и фактът, че през май 2012 г. един от основните акционери Бритиш Петролиум обяви трансформирането му в „Набуко–Запад“, по-къса и по-евтина отсечка

И ако западната посока не дава много шансове на Ашхабад за енергийно ситуиране в европейските проекти, то на югоизток има сериозно раздвижване в дипломатическата и политическата област. За пореден път геоенергийното пространство се изпълва с политическите споразумения, които са част от динамичната конфигурация в енергийна Евразия. Подписаното през февруари 2011 г. политическо споразумение между президентите на Туркменистан, Афганистан, Пакистан и министъра по енергийните въпроси на Индия за строителството на газопровода „ТАПИ“ позицира Ашхабад в азиатските енергийни конфигурации.

Не е за подценяване също така политиката на Турция в широкия Евразийски регион, където амбициите на Анкара са насочени приоритетно към включване на иранския газ и транзитирането му в съществуващите или диверсификационните коридори, минаващи през Турция. Все още тези коридори на иранска територия са в процес на строителство или са с висока степен на нерентабилност. Въпрос на време е обаче Иран да се ориентира в субрегионалната и регионална ситуация и да намери собствен път за реализация в газовата сфера, където освен че има сериозни залежи, но и заинтересовани партньори като Турция.

Не са за подценяване активните политически акции, които през последните месеци концентрират дипломатическата дейност и обществена активност върху процесите в Сирия, сериозен сегмент в енергийната система на евразийския регион. В този казус е концентрирано геостратегическото противоборство в глобален план, което конфронтира Русия и Китай със САЩ. Решението на политическия въпрос в Сирия е в непосредствена връзка с положението на Иран. Засилващите се атаки от страна на Вашингтон за разширяване на американското ембарго е сериозен симптом за

увеличаване на напрежението в региона на Каспийско море и Персийския залив.

Засилващите се тенденции към превръщането на Черморско-Каспийския регион в основен елемент от бъдещите енергийни диверсификационни проекти очертават и нюансите в дипломатическата и политическата игра. Тя вече не се ограничава само в руслото на познатия триъгълник ЕС–Русия–САЩ и страните в региона като част от политическата конфигурация. Освен това необратимите политически преобразования в арабския свят оказват непосредствено въздействие върху засилващото се напрежение в евразийския регион, където е съсредоточена дипломатическата енергия на световния политически елит.

* * *

Настъпилите след разпадането на биполярния свят промени изпълват с ново съдържание термина „Евразия“, което е подчинено на процесите, протичащи в енергийната сфера, които в началото на второто десетилетие на 21 век очертават достатъчно ясно тенденциите.

Независимо от многобройните алтернативи за диверсификации на енергия продължават да бъдат актуални конвенционалните стратегически суровини – нефт и газ. Това мотивира както политическите, така и дипломатическите съюзи и конфронтации в европейско-евразийската енергийна сфера. Тези процеси продължават да бъдат обвързани с две основни характеристики, очертаващи геополитическия модел на бъдещето – енергийните диверсификации и сигурността на производството, транзитиране и потребление. Тези процеси на практика определят и водещите регионални и глобални сили в енергийна Евразия.

Този нов свят вече поставя и други акценти в поведението на Русия както с държавите от постсъветското пространство, така и с останалите сегменти от енергийна Евразия. Моговекторната политика, която беше характерна за Кремъл в биполярния свят, отново е определяща за международното поведение на Москва. Различията обаче вече проличават в дихотомията Русия–Европа и Русия–енергийна Евразия, и са подчинени вече основно на прагматизма, който е обоснован от мобилността на новите субекти в постсъветското пространство и на разширените възможности за конкуренция и алтернативност.

Продължават да се засилват тенденциите към дългосрочно стратегическо обвързване чрез енергийните диверсификации в дихотомията Изток–Запад, което определя и геополитическото позициране на европейските и евразийските държави, и водещите международни организации. Енергийната зависимост на Европа от руските и азиатските източници на стратегически суровини очертават сложната симбиоза на европейско-евразийски отношения. Дейността на системата Изток–Запад все повече се усложнява предвид икономическата непредсказуемост в европейското пространство и политическите катаклизми в арабския свят, които в по-голяма или по-малка степен са свързани с Русия и енергийна Евразия.

[1] U. Beck. Neue Züricher Zeitung. 20.01.2005.

[2] Назарбаев, Н.А. Евразийский Союз: идеи, практика, перспективы. 1994–1997. М, 1997.

[3] Включва Россия, Беларус, Казахстан, Киргизия и Таджикистан.

[4] Международные эксперты подтвердили, что понятие "оккупации" в отношении Южной Осетии абсолютно неприемлемо

<http://pda.itar-tass.com/c/442128.html>

[5] Пак там.

[6] Three priority areas of energy efficiency of the EU in 2010

http://www.energy.eu/directives/com-2010-0677_en.pdf

